

GIOVANNI VERRI

UM RITHENDUR ÁSGEIRS JÓNSSONAR

Nokkrar skriftarfræðilegar athugasemdir¹

ÞEGAR FORNMENNTASTEFNA barst til Norðurlanda á 17. öld hófst hörð keppni milli Dana og Svía um að safna íslenskum handritum, skrifa þau upp og rannsaka. Norræn fræði áttu því upphaf sitt á þeim tíma og forystumenn á því sviði urðu, við lok aldarinnar, tveir Íslendingar, Árni Magnússon handritasafnari og síðar prófessor við Hafnarháskóla og Þormóður Torfason sagnaritari á eyinni Körmt í Noregi. Mikilvægi þeirra er ótvírætt en lítill vafi leikur á því að þeir hefðu ekki náð sama árangri án aðstoðar skrifara sinna. Afkastamestur þeirra var Ásgeir Jónsson — á 17. og 18. öld skrifaði enginn meira en hann ef frá er talinn Árni Magnússon sjálfur.

Alls gegndi Ásgeir skrifarastarfi í rúmlega tuttugu ár. Hann hófst handa á Íslandi og fór síðar til Kaupmannahafnar þar sem hann var í þjónustu Árna í tæplega tvö ár, en öllu lengur var hann hjá Þormóði Torfasyni á Stangarlandi. Ásgeir skrifaði fjölmörg handrit og þrátt fyrir að sum þeirra hafi farið forgörðum (sbr. *AM Fortegnelse*, 66–120) eru varðveitt meira en 150 handrit með hans hendi, að mati Más Jónssonar (2009, 282), um 35 þúsund blaðsíður alls. Langflest handrit með hendi Ásgeirs Jónssonar eru geymd í Árnasafni, á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum í Reykjavík og í Den Arnamagnæanske Samling í Kaupmannahöfn, en fáein eru í öðrum söfnum á Norðurlöndum, í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn, háskólabókasafninu í Uppsölum, þjóðarbókhöfðunni í Ósló og í söfnum Landsbókasafns Íslands. Einnig eru fjögur bindi til með bréfauppskriftum (AM 282–85 a fol.) sem Ásgeir gerði fyrir Þormóð Torfason á meðan hann var skrifari sagnaritarans.

- 1 Grein þessi er byggð á fyrirlestrinum ‘Þriðja (rit)hönd Ásgeirs Jónssonar. Nokkur orð um hina ‘membranagtige’ brotaskrift’ sem haldinn var á Mímisþingi 2008. Nýtt efni hefur komið fram við frekari rannsóknir á rithöndum Ásgeirs Jónssonar og verður því bætt hér við það sem þar var sagt og annað leiðrétt. Jafnframt er mér ljúft og skylt að þakka Guðvarði Má Gunnlaugssyni fyrir innihaldsríkar samræður um handrit, skrift og skrifara.

Allir vitnisburðir um rithönd Ásgeirs Jónssonar sýna klárlega að skrifarinn hafði margar skriftartegundir á valdi sínu en þrátt fyrir það lýsir Kristian Kálund rithönd Ásgeirs sem „en smuk, noget stiv halvfraktur” (1916, XXXII). Fjöldinn allur af sagnahandritum og bréfauppskriftum sýnir að málið er öllu flóknara vegna þess að skrifarinn beitti skriftarlegum aðferðum (e. a calligraphic technique) í mismunandi mæli eftir því hvernig hann ætlaði skriftinni að líta út. Hér er því ætlunin að varpa ljósi á skriftartegundir Ásgeirs Jónssonar samkvæmt nýjum mælikvörðum í skriftarfræðum. Um leið er leitað svara við því hvenær og við hvaða kringumstæður hann hefur notað þær í skrifarastarfi sínu.

Æviágrip Ásgeirs Jónssonar

Ásgeir var sonur Jóns lögréttumanns Jónssonar á Gullberastöðum í Lund-arreykjadal og konu hans Guðrúnar Ásgeirsdóttur frá Signýjarstöðum í Hálsasveit, Björgólfssonar.² Fæðingarár hans er ekki vitað með vissu en ef til vill fæddist Ásgeir á Gullberastöðum um 1657, ef rétt er til getið (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 1, sbr. bl. 4), og bróðir hans Þorsteinn um 1661 (Páll Eggert Ólason 1948–52, V:214, sbr. *Sýslumannaæfir* 1881–1932, III:393–94). Þeir voru báðir fæddir áður en hjónin fluttust að Hjalla í Ölfusi um 1677 samkvæmt upplýsingum um vitnisburð þeirra á Alþingi í til efni af kvisi og ófrægð sem þau urðu fyrir í Borgarfirði um haustið (Már Jónsson 2009, 283, sbr. *Alþingisbækur* 1944–48, VII:433 og VIII: 197–98). Jón faðir Ásgeirs var lögréttumaður og sennilega í hópi heldri bænda. Már Jónsson (2009, 283) segir jafnframt: „nokkur fróðleiksþorsti var á heimilinu, því árið 1673 fékk Guðrún að gjöf nýlegt handrit með sögum Norðegskonunga og ágripi Íslendingasagna (AM 131 4to) en Jón tók saman ættartölur” (sbr. Ólaf Halldórsson 1958–2000, III:ccliii og *AM Fortegnelse*, 77). Hjónin sendu báða syni sína í Skálholtsskóla. Ásgeir fór þangað árið 1672 og var útskrifaður af Ólafi skólameistara Jónssyni árið 1679 (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 1). Skýrsla Árna Magnússonar um handritið Holm

- 2 Frekari upplýsingar um hjónin er að finna í *Sýslumannaæfum* (1881–1932, III:104, 393–94) og koma þær úr Fitjaannál (JS 2 fol.). Þar eru miklar ættartölur og koma þær úr annál Jóns Sigurðssonar, bartska á Káranesi í Kjós, sem brann í Kaupmannahöfn 1728 (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 4). Jón, afi Ásgeirs, er talinn vera sonur Teits prests í Lundi Péturssonar en ætterni Guðrúnar er ekki rakið nánar en sagt er að ofan.

papp. fol. nr. 22, Húsafellsbók, (AM 317 4to, sjá *AM Levned*, II:158–59) gefur til kynna að Ásgeir hafi farið í þjónustu Þorsteins Þórðarsonar á Skarði að loknu námi, ef til vill milli 1682 og 1684 eða jafnvel fyrr (sbr. *Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 7). Miður er að ekkert er vitað um starfsemi hans hjá Þorsteini nema að hann tók eftirrit af ofanefndri Húsafellsbók sem hefur þó farið forgörðum. Allir vitnisburðir um Íslandsár Ásgeirs eru því glataðir, að því best er vitað, vegna þess að handritið AM 773 b 4to getur ekki verið frá því áður en hann fór til Kaupmannahafnar og JS 7 fol. og NB Oslo 313 fol. eru ekki með hendi Ásgeirs.³

Hinn 24. apríl 1686 fékk Ásgeir Jónsson uppreisn æru fyrir barnsgetn- að utan hjónabands (Magnús Ketilsson 1787, 276) og var þetta tvímælaust örlagaríkasti atburðurinn í lífi hans. 3. ágúst sama ár skrifaði Þórður biskup Þorláksson í Skálholti meðmælabréf með honum til háskólans í Kaupmannahöfn (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 1).⁴ Ætla má að Ásgeir hafi siglt til Danmerkur síðla sumars eða árla hausts, en ekkert er vitað um hann fyrr en hann var skráður í stúdentatölu háskólans þar hinn 19. nóvember 1686 (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 1, Bjarni Jónsson 1949, 47–48). Upplýsingar um háskólaferil Ásgeirs skortir⁵ og ekki er heldur vitað hvernig hann og Árni Magnússon kynntust en sama haust fékk Árni hann til aðstoðar við sig.⁶ Skrifarastarf Ásgeirs hófst þá um leið, sennilega með afritun skinn-

3 Páll Eggert Ólason (1918–37, II:454–55) telur JS 7 fol. vera með hendi Ásgeirs og skrifað 1680, en skriftin líkist í engu rithendi hans eins og Jón Helgason (1938–78, I:55) benti á. Auk þess segir Jón að skriftin sýni að handritið sé ekki eldra en frá því á fyrri hluta 18. aldar. Jon Gunnar Jørgensen (2007, 143) telur að NB Oslo 313 fol. hafi verið skrifað á Íslandi og að rithöndin á Sverris sögu sé Ásgeirs, en Már Jónsson (2009, 283–84) útilokar það. AM 773 b 4to er með hendi Ásgeirs en ekki skrifað árið 1680 þótt svo standi á sjálfu handritinu, „strikað er yfir ártalið, og handritið hlýtur að vera skrifað 1688 fremur en 1698” (Már Jónsson 2009, 284).

4 Eftirrit af því bréfi er í Bréfabók Þórðar biskups Lbs 293 8vo og einnig í Lbs 313 4to. Þar er tekið fram hve lengi Ásgeir hafi verið í Skálholtsskóla og hvenær hann útskrifaðist (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 4).

5 Hugsanlegt er að Ásgeir hafi ætlað að mennta sig í sagnfræði því að Bjarni Jónsson (1949, 47–48) getur þess að einkakennari hans hafi verið „D. Olig. Iac.” sem er sennilegast (Doktor) Holger Jacobæus, prófessor í sagnfræði og landafræði, og síðar einnig aðstoðakennari í læknisfræði frá 1681 (*DBL* 1933–44, XI:346–47).

6 Már Jónsson (2009, 284) segir að „hafi hann [þ.e. Ásgeir] verið á Skarði um sumarið [1686] hljóta þeir Árni Magnússon að hafa kynnst”, en þar sem Árni var ekki þar, má hugsa sér að þeir hafi kynnst í gegnum Holger Jacobæus sem var mágur Thomasar Bartholins vinnuveitanda Árna (*DBL* 1933–44, XI:346–47).

bókarinnar Vatnshyrnu (Stefán Karlsson 1970b, 289–91),⁷ og hélt áfram með afritun Möðruvallabókar (Már Jónsson 1998, 66) eftir að Eyjólfr Björnsson bættist í vinnuhóp Árna.⁸ Margt annað skrifaði Ásgeir fyrir handritasafnarann, og einnig fyrir sjálfan sig, til haustsins 1688 þegar hann fór með Þormóði Torfasyni sagnaritara til Stangarlands í Noregi.⁹

Spurningar vakna um hvað olli því að Ásgeir fór í þjónustu Þormóðs. Már Jónsson (1998, 67) getur þess að „honum [þ.e. Ásgeiri] fór ekki fram. Eyjólfur var betur ljóst hvað Árni vildi” og má hugsa sér að óánægja Árna með skrifaravenjur Ásgeirs hafi legið að baki. Hins vegar virðist sennilegra að tilviljun og frændsemi Ásgeirs við Þormóð¹⁰ hafi valdið því, ekki síst í ljósi þess að Árni nýtti sér aðstoð Ásgeirs meðan hann var í þjónustu sagnaritarans. Árni bað hann oft að skrifa upp úr handritum, sem voru á Stangarlandi, fyrir rannsóknir sínar (sbr. Má Jónsson 2009, 288–97). Árið 1688 ætlaði Þormóður að fara til Kaupmannahafnar til að „ræða við Bartholin og aðra, kaupa bækur og útvega sér skrifara”¹¹ (Már Jónsson 1998, 74, sbr. AM 282 fol., bl. 166 og 168) og var kominn þangað í ágústbyrjun. Ætlun hans var að ráða Eyjólf í sína þjónustu en það tókst ekki. Hjá Árna var þó annar atvinnuskrifari, Ásgeir frændi Þormóðs, er fékk stöðuna eftir meðmæli Árna (Kålund 1916, 3, sbr. AM 282 fol., bl. 195–97). Hann fór til Stangarlands með Þormóði 23. október 1688 (Már Jónsson 1998, 74) og féll

7 Skrifitin í AM 558 a 4to bendir þó ef til vill til að handritið hafi verið fyrsta uppskrifitin sem Ásgeir vann hjá Árna í Kaupmannahöfn, eins og rætt verður nánar á eftir.

8 Eyjólfur var launsonur Björns ráðsmanns Grímssonar og ólst upp hjá Ásu Torfadóttur systur Þormóðs Torfasonar sagnaritara. Hann varð stúdent frá Skálholtsskóla 1687 og fór sama ár til Kaupmannahafnar þar sem hann var skráður í stúdentatölu 20. september. Ása ætlaði að hann færi í þjónustu Þormóðs en ekkert varð úr því og virðist Eyjólfur hafa átt sök á því. Hann dvaldi áfram í Kaupmannahöfn í tvö ár en lagðist í óreglu og kom aftur til Íslands 1689 (Páll Eggert Ólason 1948–52, I:451).

9 Á bl. 129v í Thott 1768 4to er athugasemd með hendi Jóns Ólafssonar úr Grunnnavík sem segir „Þá er at skilja, at Ásgeir Joonsson, sem sagna book þessa hefur mestalla eðr ölldungis alla ritað, hafi dvalit i Kaupmannahöfn. Enn sijdan foor hann med Historiographo Regio og Assess. Þormodi Torfa syni til Noregs, ad eg meina og hefr skrifad margar Sögu Bækur fyrir hann, og lijka nockrar fyrir sialfan sig.“ (Loth 1960a, XIII). Jon Gunnar Jørgensen (2007, 285) segir einnig að Árni hafi keypt nokkur handrit m. h. Ásgeirs af ekkju hans.

10 Guðrún móðir Ásgeirs var dóttir Önnu Erlendsdóttur, föðursystur Þormóðs (Kålund 1916, XXX).

11 Frá árinu 1682 hafði Þormóður þrjá skrifara, Íslendinginn Árna Hákonarson, sem fór aftur til Kaupmannahafnar 1685, og tvo Norðmenn, Hartvig Bugge og Truid Nitter (Hagland 2002, 35–36), en var ekki sérlega ánægður með þá.

afar vel við sagnaritarann. Í þjónustu hans var Ásgeir tæp 18 ár og skrifaði upp úr handritum og bar þau saman.

Þrátt fyrir stöðu sína sem konunglegur sagnaritari átti Þormóður oft í vandræðum með að fá laun sín borguð og reyndi því alveg frá upphafi að koma Ásgeiri í öruggara embætti, eins og sjá má víða í bréfum hans (t. d. AM 282 fol., bl. 226–27, AM 283 fol., bl. 30–31). Árið 1697 virðist Ásgeir hafa fengið tækifæri til að hljóta betri stöðu. Í febrúarmánuði skrifar sænsk-ur ráðsmaður, Johann Andreas Utterklo, til Þormóðs og biður að „gefa sér andledning um einn Islendchann i Gvendar Olafssonar stad”¹² (Kålund 1916, 132, sbr. AM 283 fol., bl. 141–49). Vorið 1697 voru Ásgeiri boðnir 500 silfurdalir í laun handa sjálfum sér og 200 til aðstoðarmanns og í kjölfarið fór hann til Kaupmannahafnar til að ræða við Svía. Samningaviðræður stóðu allan veturinn en urðu að engu vegna þess að Ásgeiri þóttu launin of lág. Í apríl fór hann aftur til Noregs og leit Þormóðs að tryggri stöðu fyrir Ásgeir hófst að nýju. Veturinn 1704–5 sendi Þormóður Ásgeir til Kaupmannahafnar, m.a. í tilraun til að útvega honum einhverja stöðu. Hinn 10. mars fékk Ásgeir sorinskrifaraembætti í Noregi, fyrst í Akursamti og síðan í Smálénum (*Æfir* III: Ásgeir Jónsson, bls. 6). Hann kvæntist á þeim tíma hinni norsku Birgitte Brunow og sinnti sorinskrifarastarfinu í tvö ár. Hann lést barnlaus í Askim á Austfold 27. júní 1707.

Finnur Jónsson telur hann þó ekki hafa látist fyrr en 1716 (*Salmon. Konv. Leks.*:XIII, 159) og er vísbending þessa efnis í Thott 1768 4to með hendi Jóns Ólafssonar úr Grunnavík. Ekki er vitað hvernig Jón komst að þessari niðurstöðu en í bréfi frá Magnúsi Arasyni til Árna Magnússonar dagsettu 18. apríl 1710 fjallar Magnús um „document Sal. Aasgeirs [Jónssonar]” (Kålund 1920, 17) og bendir það til þess að upplýsingar Jóns séu rangar.

Handritaframleiðsla

Hér verða ekki tíunduð öll þau handrit sem Ásgeir Jónsson skrifaði enda er hægt að nálgast upplýsingar um þau í grein Mús Jónssonar ‘Skrifariinn Ásgeir Jónsson frá Gullberastöðum í Lundarreykjadal’ (2009). Aðeins verður

12 Guðmundur var skrifari í Collegium Antiquitatis í Uppsölum, hann dó 20. desember 1695 (Páll Eggert Ólason 1948–52, II:173).

leiðrétt smá ónákvæmni sem mér sýnist vera í grein Más, því samkvæmt henni skrifaði Ásgeir 28 handrit milli hausts 1686 og hausts 1688 (sbr. ramma á bls. 285), en handritin virðast vera 27 vegna þess að AM 311 fol. hlýtur Ásgeir að hafa skrifað hjá Þormóði á árinu 1689. Að minnsta kosti er alveg víst að uppskriftnin í AM 311 fol. er gerð fyrir Þormóð. Sagnaritarinn bað um uppskrift Frostþingslaga í bréfi til Árna dagsettu 23. febrúar 1689 (Kålund 1916, 4–5, sbr. AM 282 fol., bl. 213–14), þegar Ásgeir var á eyggi Kórmt, þannig að sennilegt er að Árni hafi tekið uppskrift AM 310 fol., sem Ásgeir skrifaði í Kaupmannahöfn, með sér til Þormóðar og Ásgeir hafi skrifað hitt eintakið á meðan Árni dvaldi hjá sagnaritaranum.

Einnig verður að bæta einu handriti við listann, Lbs 1562 4to, sem ég fann við rannsóknir mínar á Hrafnagaldri Óðins (Verri 2007, 22–27). Þar eru fjögur kver með hendi Ásgeirs og virðast vera sérstaklega skrifuð til að bæta nýju efni við handritið. Blöðin með hendi hans þori ég ekki að tímasetja í bili; þó getur skriftnin bent til þess að kverin séu ekki yngri en frá árunum 1688–89.

Eldri skoðun á rithöndum Ásgeirs Jónssonar og nýjar hugleiðingar í skriftarfræði

Eins og fyrr er getið lýsti Kålund rithönd Ásgeirs á einfaldan hátt, en af handritaskrá hans má sjá að hann hefur tekið eftir breytileika í skrift Ásgeirs. Svo dæmi sé tekið telur hann að AM 7 fol. sé með „kursiv“ (1889–94:I, 9) og AM 16 fol. með „halvfraktur“ (1889–94:I, 12) en í flestum tilvikum segir hann ekkert um skriftina.

Í grein um tengsl milli skriftartegunda Ásgeirs Jónssonar og forrita gerði Agnete Loth nánari athugun á rithendi Ásgeirs og getur þess að hann hafi notað þrjár mismunandi skriftartegundir. Samkvæmt henni skrifaði Ásgeir meirihluta sagnahandritanna með „halvfraktur“ en minnihluta þeirra með „kursiv“ sem hann hefur einnig notað við bréfauppskriftir í bréfabókum Þormóðs Torfasonar (1960b, 207). Loth birtir sýnishorn úr AM 142 fol. fyrir rithöndina sem hún kallar „kursiv“ (1960b: 1. mynd) en úr Thott 1768 4to fyrir höndina sem hún kallar „halvfraktur“ (1960b: 3. mynd). Auk þess telur hún að finna megi þriðju rithönd Ásgeirs í nokkrum öðrum hand-

ritum, eða 18 alls.¹³ Þá skrift kallar hún hina „sjælden“ (1960a, LIII) eða „mere ‘membranagtige’ fraktur“ (1960b, 212) vegna þess að samkvæmt henni líkist þessi skrift leturgerð í skinnbókum frá miðöldum. Sýnishorn af henni er tekið úr AM 77 a fol. (1960b, 2. mynd).

Við fyrstu sýn virðist þrískipting rithanda Ásgeirs Jónssonar vera rétt en þegar bréfabækur Þormóðar eru athugaðar stenst skoðun Loth varla og virðist ekki hægt að segja að skriftin í þeim sé sú sama og í AM 142 fol. (sbr. sýnishorn 9.1 og 2 í greinarlok). Ef til vill stafar þessi skoðun Loth af því að hún notaði ekki skriftarfræðileg einkenni við greiningu sína heldur handritafræðileg og heildarútlit blaða hefur því ráðið mestu um niðurstöðuna. Vegna þess kemur ekki að óvart að samkvæmt athugun hennar hafa handrit í arkarbroti, svo sem bréfabækurnar og AM 142 fol., sameiginleg einkenni sem greina þau frá minni handritum. Til dæmis eru langflest handrit með svokallaðri „halvfraktur“-skrift í 4to stærð. Einnig virðist sem halli skriftarinnar hafi haft áhrif á skoðun Loth. Mun æskilegra er hins vegar í nútíma skilgreiningu á skrift að grundvalla niðurstöðuna ekki „on general impressions or on the observation of the supposed writing technique, ductus or ‘tratteggio’, but on the letter forms“ (Derolez 2003, 20) eins og í kerfi hollenska skriftarfræðingsins Gerard I. Lieftincks sem fjallað verður um hér á eftir. Það kerfi nær þó eingöngu yfir skrift í miðaldahandritum og þarf þess vegna nokkra aðlögun til að eiga við skrift Ásgeirs Jónssonar, sem var uppi á 17. öld.

Kerfi Lieftincks byggist á stafagerð tveggja stafa og eins stafahluta. 1. *a*, sem getur verið tvíhólfa ⟨a⟩ eða einshólfs ⟨a⟩. 2. formgerð *f* og hátt-*s*, sem geta farið undir grunnlínuna ⟨f, s⟩ eða ekki ⟨f, f⟩. 3. formgerð háleggjanna, sem geta verið með belgjum til hægri eða belgjalausir (Lieftinck 1954, 15–34, sbr. Gumbert 1974, 199–209). Kerfi Lieftincks gerir grein fyrir þremur aðalskriftartegundum, ‘textaskrift’ (Textualis), ‘léttiskrift’ (Cursiva) og

13 Handritin eru að hennar mati: 1. AM 77 a fol. (þó aðeins til bl. 175v); 2. AM 202 f fol.; 3. AM 66 4to; 4. AM 301 4to; 5. AM 303 4to; 6. AM 311 4to; 7. AM 448 4to; 8. AM 501 4to; 9. AM 503 4to; 10. AM 505 4to; 11. AM 508 4to; 12. AM 517 4to; 13. AM 559 4to; 14. AM 566 b 4to; 15. AM 1008 4to (á bl. 1–11v og 96r–102v); 16. Thott 1768 4to (á bl. 176r–208r); 17. NB Oslo 371 fol.; 18. JS 435 4to (á bl. 1–33v) (Loth 1960b, 207–208). Listinn er þó ófullnægjandi og fleiri handrit sýna þá rithönd. Stefán Karlsson (1970b, 297) nefnir eitt handrit í viðbót í umfjöllun um hið glataða handrit Vatnshyrnu og er það ÍB 225 4to. Hubert Seelow (1977, 659) nefnir fleiri dæmi í Thott 1768 4to og virðist sem AM 70 fol. sé einnig með þessari rithönd (Jørgensen 2007, 238). Auk þess eru kverin fjögur í áðurnefndu Lbs 1562 4to með þessari skrift.

‘blendingsskrift’ (Hybrida). Textaskrift einkennist af tvíhólfa-*a*, belgjalausum háleggjum, *f* og háu-*s* sem fara ekki undir grunnlínuna. Léttskrift einkennist af einshólfs-*a*, belgjum á háleggjum, *f* og háu-*s* sem fara undir grunnlínuna. Blendingsskrift blandar saman formgerðum textaskriftar og léttskriftar og einkennist af einshólfs-*a*, belgjalausum háleggjum og *f* og háu-*s* sem fara undir grunnlínuna. Í kerfi sínu gerir Lieftinck einnig grein fyrir gæðum skriftarinnar og getur þess að skriftin geti verið formleg (Formata) eða á ‘settastigi’, í meðallagi (Libraria) eða á ‘bókastigi’, eða óformleg (Currens) eða á ‘skjótastigi’ (Lieftinck 1954, 15–34, sbr. Gumbert 1974, 199–209). Eins og Derolez (2003, 21) bendir á er heitið ‘bókastig’ villandi vegna þess að kerfi Lieftincks á aðeins við skrift sem er að finna í handskrifuðum bókum en aldrei við skrift á bréfum og skjölum. Því væri æskilegra að fá heiti um þetta stig að láni úr kerfi Browns og kalla það ‘millistig’ (Media). Derolez getur þess einnig að kerfi Lieftincks

can account only very partially for the extremely rich variety of forms and styles, and it only works well for fourteenth- and fifteenth-century manuscripts from the Low Countries, the greater part of France and, to a more limited extent, Germany. Turning it into a European system, applicable to the main kind of scripts in the various countries during the last three centuries of the Middle Ages, requires an expansion (Derolez 2003, 23).

Hann bætir þess vegna nokkrum skriftartegundum við. Þær eru

1. ‘hálfblendingsskrift’ (Semihybrida) sem einkennist af einshólfs-*a*, belgjalausum háleggjum stundum en stundum með belgjum og *f* og háu-*s* sem fara undir grunnlínuna (Derolez 2003, 163–75).¹⁴
2. ‘hálftextaskrift’ (Semitextualis) sem einkennist af einshólfs-*a*, belgjalausum háleggjum, *f* og háu-*s* sem fara ekki undir grunnlínuna (Derolez 2003, 118–122).
3. ‘árléttskrift’ (Cursiva Antiquior) sem einkennist af tvíhólfa-*a*, belgjum á háleggjum, *f* og háu-*s* sem fara undir grunnlínuna (Derolez 2003, 23).

14 Gildi belga í þessari skrift er þó ekki víst og vegna þess fjallar Derolez um blendingsskrift og hálfblendingsskrift í sama kafla í bók sinni (2003, 163–175).

Með viðbót Derolez verður kerfi Lieftincks gott og gilt fyrir flestar tegundir bókarskriftar frá 12. öld fram á fyrri hluta 16. aldar. Kerfi Lieftincks með viðbót Derolez nægir þó ekki til að lýsa fjölda gotneskra skriftartegunda í íslenskum handritum á síðari öldum vegna þess að rannsóknir þeirra eiga einungis við um skrift í handskrifuðum bókum á meginlandi Evrópu en framleiðslu þeirra lauk snemma á 16. öld þegar prentaðar bækur leystu handritin af hólmi. Vitað er hins vegar að á Íslandi hélt handritaframleiðsla velli fram á 19. öld.

Hitt vandamálið er að gotnesk skrift hélt áfram að þróast á skjölum frá ríkisskrifstofum og í bréfum áður en húmanísk skrift leysti gotnesku skriftina af hólmi. Þessar skriftartegundir, sem eiga uppruna sinn í Þýskalandi, koma oft fram í íslenskum handritum frá því um miðja 16. öld og fram á 19. öld hjá sumum skrifurum. Þess vegna þarf að bæta nokkrum skriftartegundum við aðlagð kerfi Lieftincks eins og Guðvarður Már Gunnlaugsson gerir í bók sinni (2007), þ.e. ‘ár- og síðfljótaskrift’ (þý. Kurrentschrift) sem er þróun síðléttiskriftar, ‘kanselliskrift’ og ‘kansellíbrotaskrift’ (þý. Kanzleischrift, sbr. ‘kancelliskrift’ og ‘kancellifraktur’ hjá Kroman 1964, 25–26) sem eru þróun (hálf)blendingsskriftar. Aðeins með þessari viðbót er hægt að gera grein fyrir ólíkum rithöndum Ásgeirs Jónssonar.

Endurskilgreining á rithöndum Ásgeirs Jónssonar

Samkvæmt athugun sem fer eftir aðlöguðu kerfi Lieftincks skrifaði Ásgeir tvær skriftartegundir, aðra í sagnahandritum og hina í bréfabókum. Skrift Ásgeirs í bréfabókum einkennist af einshólfs-*a*, belgjum á háleggjum, *f* og háu-*s* sem fara undir grunnlínuna og væri þess vegna síðléttiskrift. Skriftaraðferðir Ásgeirs Jónssonar í bréfauppskriftum eru að öllu samkvæmt léttiskriftarmunstri, það sem á ensku nefnist ‘with a cursive ductus’. Hér á léttiskriftarmunstur við aðferðirnar sem beitt er og samkvæmt Derolez hefur ‘cursive’

a technical meaning and is applied to scripts in which rapidity of execution is the primary, if not the only, intention of the writer. The opposite of cursive script in this sense is calligraphic script. In its second meaning, the term is applied to a series of script types deriving from this ‘technical cursive’ (what Muzerelle calls ‘cursive

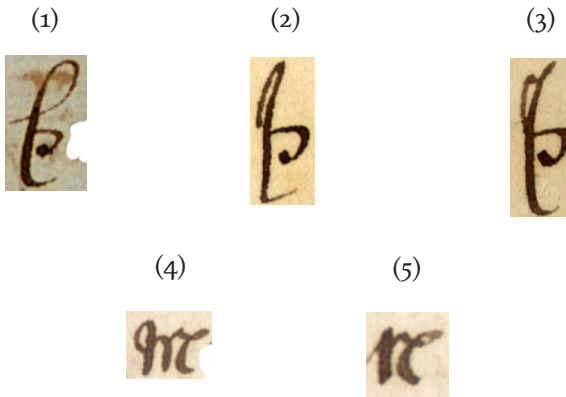
opérateur'), but in which the features of rapid handwriting have been reduced in order to obtain a more formal script, suitable either for documentary purposes or for books (Derolez 2003, 123).

Tæknilega séð er handritaskrift Ásgeirs hins vegar léttiskrift í síðari merkingunni og hún hefur verið aðlöguð svo að hún hæfi bók og er ýmsum formlegum einkennum textaskriftar bætt við.¹⁵ Hvað varðar stafagerð einkennist skrift í sagnahandritum af einshólfs-*a*, stundum belgjum á háleggjum en stundum ekki og háu-*s* og *f* (þegar stafurinn er ekki af engilsaxneskri gerð ⟨*p*⟩) sem fara undir grunnlínuna. Skriftin er þess vegna hálfblendingsskrift samkvæmt kerfi Lieftincks með aðlögun Derolez. Erfitt er þó að átta sig á hvort Ásgeir Jónsson hafi skrifað aðeins eina skrift í sagnahandritum, þar sem rithönd hans getur verið mjög ólík eftir handritum. Samkvæmt því sem getið var að framan virðist þó að fleiri viðbætur þyrfti við kerfi Lieftincks til að lýsa skrift í íslenskum handritum á síðari öldum. Ekki er rangt að lýsa skrift Ásgeirs í sagnahandritum sem hálfblendingsskrift en þar sem þær aðferðir sem hann beitir við skriftina skila sér í mismunandi undirtegundum hennar er vert að athuga hvernig og hve langt Ásgeir gengur við að formvæða skriftina (sbr. 15. neðanmálgrein). Þegar sýnishorn úr AM 142 fol., sem Loth telur vera með „kursiv“, eða AM 7 fol., sem er með „kursiv“ að mati Kálunds, og Thott 1768 4to, sem Loth telur vera með „halvfraktur“, eru borin saman virðist sem aðferðir við formvæðingu (sbr. 15. neðanmálgrein) séu með sama hætti og þess vegna sé um sömu skrift, sem heitir kansellískrift, að ræða.

Kansellískrift er nokkuð stór og regluleg en ekki sérstaklega þétt. Stærð stafanna er frekar jöfn. Áherslan er á láréttum öxli. Þess vegna er skriftin nokkuð breið og vantar hliðarþrýsting (e. lateral compression) sem er að finna í textaskrift. Línubil er nokkuð gisið miðað við textaskrift. Þó eru háleggir og síðleggir yfirleitt ekki sérstaklega langir, nema stundum háleggir á *d*, *ð* og síðleggir á *f* (sbr. sýnishorn 9.2. og 3 í greinarlok), eins og oft er hins vegar í léttiskrift. Margir háleggir enda með belgjum til hægri (1) og eru þeir oft nokkuð flúraðir á *b* og *l*. Þó sjaldan sé kemur fyrir að stafur sé skreyttur á annan hátt, þ.e.a.s. að háleggirnir hefjist einnig með upphafs-

15 Þetta nefnist 'to textualize' á ensku og þýðir „introducing greater formality in an informal cursive script“ (Derolez 2003, 128, sbr. 'Textualismen' í Gumbert 1974, 247, 260). Um aðferðir til þess sjá Derolez (2003, 128–29). Um þetta verður hér á eftir notuð sögnin 'að formvæða' og nafnorðið 'formvæðing' til bráðabirgða.

striki (e. approach stroke) (2) eða klofningu (e. bifurcation) (3), sem líkjast skreytingum á háleggjum í textaskrift. Skriftin hallast svolítið til hægri og mun meira þegar skriftin er hraðari (sbr. sýnishorn 9.2 og 3 í greinarlok). Stafir eru skrifaðir með einfaldari stafagerð en í textaskrift, þó flóknari en Ásgeir skrifar í bréfabókum (sbr. sýnishorn 9.1, 2 og 3 í greinarlok). Þeir eru langoftast myndaðir í einum óbrotnum drætti nema *p* og *b* sem virðast alltaf vera mynduð með tveimur dráttum. Stafirnir eru dregnir með mjúkum, bjúgum línunum fyrir utan *m* og *n* (4, 5) þar sem við síðasta legg til hægri myndast oft hvasst horn. Stundum eru jafnvel heil orð mynduð með sama drætti eins og oft er gert í léttiskrift. Eini munurinn á „kursiv“ og „halvfraktur“ er hraði skriftarinnar og þess vegna gæði hennar, „halvfraktur“ er kansellískrift á millistigi (sýnishorn 9.2 í greinarlok) þó gæði hennar geti verið dálítið formlegri eða óformlegri í mismunandi handritum, en „kursiv“ er hins vegar á skjólastigi (sýnishorn 9.3 í greinarlok).

Formvæðing skriftarinnar er í meira mæli og annars konar í skriftinni sem Loth kallar hina „mere ‘membranagtige’ fraktur“. Þrátt fyrir það er nafnið sem hún notar villandi vegna þess að skriftin grundvallast á hinni ‘tæknilegu’ léttiskrift og er frekara skref í þróun hennar. Vegna aðferðanna sem beitt er við hana verður skriftin hins vegar svo formleg að varla er hægt að sjá léttiskriftargrunninn á bak við þessa rithönd. Skriftin er nokkuð stór og regluleg en þéttari en kansellískrift, stærð stafanna frekar jöfn. Þrátt fyrir að áherslan sé á láréttum öxli eins og í kansellískrift er skriftin ekki eins breið og hliðarþrýstingur sést nokkuð í þessari skrift, þó ekki eins mikið og

í textaskrift. Línubil er oft aðeins þéttara en í kansellískrift og háleggir og síðleggir eru styttri en í þeirri skrift (sbr. sýnishorn 9.2 og 3 á móti 4 og 5 í greinarlok). Af því leiðir að hlutfallið milli þeirra hluta stafanna sem liggja milli axlarlínu og grunnlínu (e. body of the letter) og leggjanna verður líkara því sem er í textaskrift (sbr. sýnishorn 9.4 og 5 í greinarlok). Þetta á þó ekki alltaf við hvað varðar hátt-s. Sumir háleggir enda með belgjum en fleiri hefjast með upphafstriki eða klofningu en í kansellískrift. Skriftin hallast ekki til hægri heldur er nokkuð lóðrétt. Sumir stafir eru myndaðir í einum óbrotnum drætti en flestir eru hins vegar uppbyggðir (e. constructed) og myndaðir í fleiri dráttum eins og í textaskrift, þó að stundum séu nokkrir stafir tengdir saman. Brotnar eða hvassar línur sjást oft í þeim og leturgerð er yfirleitt mun flóknari en í léttiskrift, þó formgerð léttiskriftar komi fram í sumum stöfum, eins og til dæmis í fljótaskriftar-*v* (6). Sérstaklega einkennandi fyrir þessa skrift eru engilsaxneskt-*f* (7) og hvöss *d*, *ð* (8, 9). Sú skrift nefnist kansellíbrotaskrift og getur ýmist verið á millistigi (sýnishorn 9.4 í greinarlok) eða settastigi (sýnishorn 9.5 í greinarlok) eftir handritum.

(6)

(7)

(8)

(9)

Eins og vænta má blandaði Ásgeir Jónsson einnig saman kansellískrift og kansellíbrotaskrift í mismunandi hlutföllum og skriftin er vegna þess annaðhvort kansellískrift undir áhrifum frá kansellíbrotaskrift eða öfugt, kansellíbrotaskrift undir áhrifum frá kansellískrift.¹⁶

¹⁶ Báðar skriftartegundir, kansellískrift og kansellíbrotaskrift, eru þróun af þeirri undirtegund (hálf-)blendingsskriftar á settastigi sem Derolez (2003, 169) nefnir *Fractura* (brotaskrift). Ekta brotaskrift er aðeins að finna í nokkrum þýskum handritum frá síðari hluta 15. aldar, en fleiri einkennum léttiskriftar er blandað við hana á 16. og 17. öld í rithöndum sem er að finna í skjölum frá ríkisskrifstofum í Þýskalandi og á Norðurlöndum, þessar rithendur eru kallaðar kansellískrift og kansellíbrotaskrift. Kansellíbrotaskrift er aðeins óformlegri en ekta brotaskrift (sjá 15. mynd í Kroman 1975) og fá einkenni léttiskriftar koma þar fram. Kansellískrift er enn óformlegri (sjá 14. mynd í Kroman 1975) og mun fleiri einkenni léttiskriftar er að finna í henni. Oft er erfitt að átta sig á því í hverju munurinn á milli þessara skriftartegunda felst.

Rithöndin sem Ásgeir Jónsson notaði í bréfabókum Þormóðs Torfasonar er mun óformlegri en sú sem hann notar í sagnahandritum og formvæðing skriftarinnar svo til engin. Ætla má að Ásgeir hafi notað bókaskrift í uppskriftum og skjalaskrift í bréfabókum en svo virðist sem Íslendingar hafi haft slíka aðgreiningu mjög lítið í huga frá því á miðöldum. Aðgreiningin verður enn óljósari þegar komið er fram á miðja 16. öld er nýrri gerð síðléttiskriftar barst til Íslands frá Danmörku og Þýskalandi. Sú skrift, sem heitir fljótaskrift, var upprunalega notuð á skjöl frá ríkisskrifstofum og í opinberum bréfum. Íslendingar tóku upp eldri gerð fljótaskriftar (árfljótaskrift), fyrst í hversdagslegri notkun og í eigin ritum (kveðskap, textaskýringum o. þ. h.), en fóru seint á 17. öld einnig að nota nýrri gerð (síðfljótaskrift) í uppskriftum (sbr. Guðvarð Má Gunnlaugsson 2002, 70). Þessa rithönd Ásgeirs þarf að athuga betur, sérstaklega í sambandi við skriftartegundir sem hann notaði í sagnauppskriftum og verður það gert hér, en fyrst verða tíndar til frekari athugasemdir um kansellískriftar- og kansellíbrotaskriftarrithendurnar.

Rithendur, forrit og tímabil

Í grein sinni 'Om nogle af Ásgeir Jónssons håndskrifter' fjallaði Agnete Loth (1960b) um tengsl milli rithanda Ásgeirs Jónssonar og forrita hans en þar lagði hún einnig fram tilgátu um undir hvaða kringumstæðum og á hvaða tímabili Ásgeir hafi notað hina „mere ‘membranagtige’ fraktur“, þ. e. a. s. kansellíbrotaskrift. Loth getur þess að í Ólafs sögu helga (AM 77 a fol.) og í Fóstbræðra sögu (í Thott 1768 4to) sé hluti sagnanna skrifaður með kansellíbrotaskrift en efni sem aukið er í eftir öðrum forritum með óvandaðri kansellískrift. Aðalhandritin eru í báðum tilvikum skinnbækur og samkvæmt Loth voru skinnbækur forrit allra 18 handritanna sem hún hefur fundið með kansellíbrotaskrift með hendi Ásgeirs (sbr. 13. neðanmálsgrein).

Afrit beint eftir AM 132 fol. eru AM 505, 508, 566 b 4to og AM 1008 7 4to og Droplaugarsona saga í JS 435 4to. Sá hluti Fóstbræðra sögu sem stendur á bl. 176r til 208r í Thott 1768 4to telur Loth hins vegar að sé kominn frá milliliði.¹⁷ Ásgeir skrifaði eftir Möðruvallabók fyrir Árna, á árunum

17 Sömu skoðunar er Björn K. Þórólfsson (1925–27, XVI) en Jónas Kristjánsson (1972, 16) telur að sagan sé skrifuð beint eftir Möðruvallabók. Síðari hlutinn er hins vegar eftir AM 566 a 4to sem er afrit af glötuðu skinnbókinni R (sbr. Loth 1960a, XXIX–XXXII). Einnig

milli 1686 og 1688, áður en Árni eignaðist handritið við dauða Bartholins árið 1690.¹⁸ AM 77 a fol. (bl. 1–175v) er ritað beint eftir AM 68 fol. en AM 311 4to eftir AM 310 4to. Handritin voru upprunalega ein bók en Árni skipti henni í tvennt er hann fékk handritið árið 1706 eftir dauða Willums Worms. Þess vegna telur Loth að Ásgeir hafi skrifað handritin upp fyrir Árna annaðhvort á árabílinu 1686–88 eða 1697–98.¹⁹ Beint eftir glötuðu skinnbókinni Vatnshyrnu eru rituð 4to-handritin AM 448, 501, 503, 517 og 519.²⁰ Loth telur að Árni hljóti að hafa fengið handritið lánað og látið Ásgeir skrifa eftir því annaðhvort á árunum 1686–88 eða 1697–98.²¹ Eftir glötuðu skinnbókinni Fagrskinnu A er AM 303 4to ritað en AM 301 4to telur Loth hugsanlega komið óbeint frá skinnhandritinu.²² Öruggt er að Ásgeir hefur skrifað eftir Fagrskinnu A eftir árið 1688, þar sem Þormóður hafði þá handritið að láni hjá sér.²³ Systurhandritið Fagrskinna B var notað

hefur Ásgeir fyllt eyður í R eftir öðrum handritum. R var í láni hjá Þormóði milli 1682 og 1704 og þess vegna gat Ásgeir hafa skrifað AM 566 a 4to eftir að hann fór til Stangarlands samkvæmt Mál Jónssyni (2009, 285), þ. e. á árunum 1690–97.

- 18 Stefán Karlsson (1970b, 289–90, 40. neðanmálsgrein) getur þess að AM 505 og 508 4to hafi verið skrifuð haustið 1688. Samkvæmt Mál Jónssyni eru allar uppskriftir Möðruvallabókar frá tímabilinu 1686–88 (2009, 285) og nánar tilgreint að eftirritun handritsins hafi byrjað veturinn 1687–88 (1998, 66). Um Fóstbræðra sögu má einnig segja að AM 566 b hefur verið skrifað fyrr en bl. 176r–208r í Thott 1768 4to vegna þess að í hinu síðarnefnda eru eyður í texta sem ekki eru í AM 566 b 4to og hafa komið inn í forritið eftir að það hafði verið skrifað upp (Björn K. Þórólfsson 1925–27, XII–XVII).
- 19 Samkvæmt Mál Jónssyni hefur Ásgeir skrifað þau í fyrri dvöl sinni í Kaupmannahöfn. Síðari hluti Ólafs sögu helga í AM 77 a fol. og handritið AM 77 b fol. eru hins vegar frá tímabilinu 1688–89 (Már Jónsson 2009, 285) og skrifuð eftir millilið sem Ásgeir skrifaði sjálfur upp eftir skinnbókinni GkS 1008 fol. Tómasskinnu sem var á Stangarlandi milli 1682 og 1704. Oscar A. Johnsen og Jón Helgason (1941, 1057) geta þess að fyrri hluti í AM 77 a fol. sé með hendi Jóns Eggertssonar en ég get ekki betur séð að handritið sé allt með hendi Ásgeirs.
- 20 Már Jónsson (1997, 119–26) andmælir þó viðtekinni skoðun fræðimanna að AM 501, 503 og 517 4to séu bein afrit Vatnshyrnu. Hann telur hins vegar að þau hafi verið skrifuð eftir handritum Ketils Jörundssonar (AM 554 a 8 4to Hænsa-Þóris saga, AM 504 4to Kjalnesinga saga og AM 516 4to Flóamanna saga) eftir að Árni Magnússon hafði leiðrétt textana sem Ketill skrifaði. Skoðun hans hefur verið mótmælt af Stefáni Karlssyni (2000, 358) og Ólafi Halldórssyni (1999, 247–48).
- 21 Stefán Karlsson (1970b, 290) getur þess að AM 448 4to sé frá 1687 eða byrjun 1688. Hugsanlegt er að allt efni úr Vatnshyrnu hafi verið skrifað upp á árunum milli 1686 og 88 eins og Már Jónsson telur (1998, 59–61 og 2009, 285).
- 22 Þótt AM 301 4to sé lakari uppskrift en AM 303 4to telur Finnur Jónsson (1902–03, VI–X) að hvort tveggja handritið hafi verið skrifað eftir Fagrskinnu A.
- 23 Nánar tiltekið milli 1688 og 1689 samkvæmt Mál Jónssyni (2009, 285, sbr. Guðvarð Mál Gunnlaugsson 2001, 109).

sem forrit fyrir NB Oslo 371 fol. en handritið var aldrei á Stangarlandi heldur í háskólabókasafninu í Kaupmannahöfn. Þess vegna gæti Ásgeir hafa skrifað eftir því í fyrri eða síðari dvöl sinni í Kaupmannahöfn.²⁴ Sennilega hefur Ásgeir skrifað AM 66 4to upp eftir Don. Var. 137 4to, en ef til vill eftir milliliðnum AM 308 4to, sem Árni skrifaði er hann fékk frumritið að láni 1688.²⁵ Handritið hefur verið skrifað upp af sömu ástæðum og Möðruvallabók eða Vatnshyrna. Eftir GkS 1005 fol. Flateyjarbók hefur Ásgeir skrifað AM 1008 1 og 2 4to hjá Þormóði, sem hafði handritið að láni á Stangarlandi.²⁶ Einnig var GkS 2845 4to hjá Þormóði og eftir því hefur Ásgeir skrifað AM 202 f fol.²⁷ Niðurstöður Loth eru því að öll þessi handrit sem Ásgeir skrifaði með kansellíbrotaskrift séu bein eða óbein eftirrit skinnbóka.²⁸ Vegna þess að flest þessara handrita eru á meðal þeirra elstu sem Ásgeir skrifaði hjá Árna Magnússyni telur hún að kansellíbrotaskrift hafi verið elsta skrift Ásgeirs og að hann hafi síðar lagt hana til hliðar til að geta skrifað hraðar og þá notað kansellískrift í staðinn (Loth 1960b, 212).

Niðurstöður Loth eru þó vafasamar. Þórunn Blöndal (1992, 11–13) bendir á að í AM 505 4to breytist rithönd Ásgeirs smám saman um miðbik handritsins. Ásgeir Jónsson tekur við ritun handritsins á bl. 12r og skrifar kansellíbrotaskrift til bl. 22v en í upphafi 4. línu koma fram einkenni kansellískriftar, *m* og *n* með hvössu horni til hægri (sjá dæmi að framan), öðruvísi *r* og hátt-*s*. Einkennum kansellískriftar fer fjölgandi og nánast fullkominn breyting verður á bl. 27r, nema að hér og þar notar Ásgeir engilsaxneskt-f sem hann notar annars aldrei í kansellískrift. Þessa breytingu á skrift þyrfti að skoða betur en hér má geta þess að skriftarbreytingin er óháð breytingu á forriti, eins og er í framannefndum dæmum frá Loth, þannig að efasemdir vakna um tengslin milli kansellíbrotaskriftar og skinnbóka.

Áður hafa tengslin milli kansellíbrotaskriftar og skinnbóka verið dregin í efa af Hubert Seelow sem telur að Ásgeir hafi notað þessa eða hina rithöndina burtséð frá forriti. Seelow komst að þessari niðurstöðu vegna

24 Samkvæmt Má Jónssyni (2009, 285) var NB Oslo 371 fol. skrifað milli 1686 og 1688.

25 Már Jónsson telur líklegra að AM 66 4to sé eftirrit AM 308 4to, skrifað milli 1686 og 1688 (2009, 287).

26 Nánar tiltekið milli 1688 og 1689 samkvæmt Má Jónssyni (2009, 285, sbr. Guðvarð Má Gunnlaugsson 2001, 109) og skrifað handa Árna Magnússyni.

27 Milli 1686 og 1688 samkvæmt Má Jónssyni (sbr. Hubert Seelow 1977, 559–60 og 1981, 54–59).

28 Nema e. t. v. Brandkrossa þáttir vegna þess að Loth fann ekki forrit hans (1960b, 212).

Þess að samkvæmt athugun hans er kansellíbrotaskrift ekki aðeins á bl. 176r–208r að Fóstbræðra sögu heldur víða í Thott 1768 4to. Þá skrift má einnig finna í Hálfs sögu og Hálfsrekka, Grautar-Hallar þætti og Drop-laugarsona sögu, þó aðeins í vísu sem eru skrifaðar samfelld. Þótt Seelow þori ekki að fullyrða um aðrar sögur setur hann fram þá tilgátu að í Hálfs sögu hafi Ásgeir aðeins notað kansellíbrotaskrift til að gera greinarmun á vísu og lausamáli²⁹ því hann telur alla söguna komna frá AM 202 f fol. (1977, 559–60 og 1981, 54–59).³⁰ Seelow telur þess vegna að a. m. k. í þremur tilvikum³¹ virðist ekki vera hægt að benda á tengsl milli kansellíbrotaskriftar og skinnbóka og að athuga þurfi hve mörg handrit Ásgeir Jónsson hefur skrifað eftir skinnbókum með kansellískrift. Niðurstöður hans eru því þær að auðvelt væri að hugsa sér að áhrif frá Árna Magnússyni sé að finna í þróun skriftar Ásgeirs. Samkvæmt þeirri niðurstöðu tilheyrir kansellíbrotaskrift fyrstu árum Ásgeirs hjá Árna og sú staðreynd að AM 301, 303 4to og fyrri hluti í AM 1008 4to eru með þessari skrift virðist benda til áhrifa Árna. Seelow telur einnig að AM 202 f fol. sýni að Ásgeir hafi þurft að skrifa hægt með kansellískrift og þess vegna hafi hann ekki skrifað upphafstafi.³² Afrit Hálfs sögu í Thott 1768 4to virðist einnig sýna að Ásgeiri hafi fundist notkun kansellíbrotaskriftar óþægileg til hraðritunar og þess vegna hafi hann aðeins notað hana í vísu. Hálfs saga í Thott 1768 4to gæti þá verið fyrsta sagan sem Ásgeir skrifaði með kansellískrift og eftir það hafi hann ekki skrifað neitt handrit með kansellíbrotaskrift (Hubert Seelow 1977:663–64).

Þótt Seelow sé ekki sammála Loth um tengslin milli kansellíbrotaskriftar og skinnbóka virðast þau bæði telja að Ásgeir hafi í upphafi ferils síns sem skrifari notað kansellíbrotaskrift en síðar lagt hana til hliðar til að skrifa hraðar og tekið upp kansellískrift í staðinn. Seelow telur Hálfs sögu í Thott 1768 4to vera fyrsta dæmið með þeirri skrift en Stefán Karls-

29 En a. m. k. í Svarfdæla sögu í sama handriti eru vísur skrifaðar samfelld með sömu skrift og óbundna málið. Erfitt er þó að segja til um hvort sagan sé skrifuð samtímis hinum vegna þess að svo virðist sem Thott 1768 4to hafi verið sett saman úr uppskriftum frá mismunandi tímabilum.

30 Og telur hann að sagan í AM 202 f fol. sé skrifuð upp eftir glötuðu forriti fremur en GkS 2845 4to (1977, 559–60 og 1981, 54–59).

31 Þ. e. Hálfs saga í Thott 1768 4to, AM 202 f fol. og Brandkrossa þáttir í JS 435 4to sem Loth hefur ekki fundið forrit fyrir.

32 Í fleiri handritum frá 1686–88 sleppti Ásgeir reyndar upphafsstöfum, þó ekki alltaf, og finnst mér líklegra að hann hafði gert það samkvæmt leiðbeiningum Árna.

son (1983, XCIC–XCC) bendir á handrit frá 1686–88 sem skrifuð eru eftir skinnbókum með kansellískrift, AM 401 4to eftir AM 399 4to og AM 89 fol. eftir AM 45 fol. Samkvæmt því eru tengslin milli skinnbóka og kansellískriftar hjá Ásgeiri afsönnuð en klárlega sýnt fram á að Ásgeir Jónsson hafi notað hvort tveggja skriftarlagið á meðan hann var í þjónustu Árna. Kansellíbrotaskrift er því ekki eldri skrift Ásgeirs og kansellískrift sú yngri. Hugmynd Huberts Seelow um að Árni Magnússon hafi haft sérstök áhrif á Ásgeiri virðist sennileg og má hugsa sér að Árni hafi gert ákveðnar kröfur við ritun nokkurra handrita. Öll handrit með kansellískrift, nema e. t. v. AM 303 4to,³³ hafa verið skrifuð fyrir Árna eftir handritum sem voru í einkaeigu yfirstéttarmanna, í háskólabókasafni eða í konungsbókhöfðinu. „Í öllum tilvikum”, segir Guðvarður Már Gunnlaugsson, „er um að ræða handrit sem Árni hlýtur að hafa gert sér litlar vonir um að eignast en vildi eiga í góðum uppskriftum” (2001, 110).

Rétt er þó að kansellíbrotaskrift er í eðli sínu nokkuð hæg skrift. Ætla má að Ásgeir hafi notað kansellíbrotaskrift þar sem hann vildi skrifa af meiri nákvæmni en hraðari skrift eftir þeim bókum sem Árni Magnússon átti sjálfur, eða þegar hann skrifaði fyrir Þormóð Torfason, sem var ekki eins kröfuharður og Árni.³⁴ Þegar listinn yfir handrit með kansellíbrotaskrift er borinn saman við lista yfir öll handrit með hendi Ásgeirs virðist sem hann hafi síðast notað kansellíbrotaskrift á árunum 1688 og 1689, þegar Árni var hjá sagnaritaranum Þormóði, en öll síðari handrit hafi hann skrifað með kansellískrift.³⁵ Hugsanlega varð Ásgeir betri skrifari með tíma og æfingu (sbr. Jørgensen 2007, 242) og treysti sér þá sífellt betur til að skrifa hratt og nákvæmt í senn. Af þeim sökum gæti hann síður hafa nennt að skrifa kansellíbrotaskrift á seinni árum sínum hjá Þormóði, sérstaklega þegar vinnuálagið á Stangarlandi gerði kröfur um meiri hraða.

AM 558 a 4to. Fyrstu tilraunir með nýja skrift?

Eins og fyrr er getið hefur ekkert handrit varðveist frá Íslandsárum Ásgeirs Jónssonar og allir vitnisburðir um rithönd hans eru frá því eftir að hann

33 Sem Árni fékk frá ekkju Þormóðs (Kålund 1889–94:I, 542) og vegna þess er hugsanlegt að Ásgeir hafi skrifað handritið fyrir sagnaritarann.

34 Sjá Finnur Jónsson (1902–03, IX–X), Jónas Kristjánsson (1972, 16–17) og Stefán Karlsson (1970b, 298 og 1983, CII) um þetta efni.

35 Þess vegna má ætla að kverin fjögur í Lbs 1562 4to séu ekki yngri en frá 1689.

fór til Kaupmannahafnar og síðar, er hann varð atvinnuskrifari hjá Árna Magnússyni og Þormóði Torfasyni. Hér að framan var sýnt fram á að kansellíbotaskrift hafi ekki verið upphafleg skrift Ásgeirs. Á sama tíma og hann notar þá skrift notar hann einnig kansellískrift. Þá vaknar sú spurning hvort upprunaleg rithönd Ásgeirs hafi verið einhver önnur. Einkabréf með hans hendi eru ekki til, svo vitað sé, en uppskriftir af bréfum sem hann ritaði fyrir Þormóð eru með fljótaskrift. Þetta bendir til þess að kansellískrift og kansellíbotaskrift hafi báðar verið þróunarstig í rithendi Ásgeirs. Bréfabækurnar eru þó ekki eldri en frá þeim tíma er Ásgeir Jónsson fór til Þormóðs og má geta sér þess til að inn í skriftina á þeim hafi blandast nokkur áhrif frá hinum flóknu skriftartegundum sem hann var þá orðinn vanur að nota. Þannig er erfitt að sanna tilgátuna um upprunalega skrift hans.

Til stuðnings þeirri hugmynd að Ásgeir hafi upphaflega skrifað fljótaskrift má benda á að hún er sú rithönd sem skólapiltar lærðu að skrifa á Íslandi á 17. öld. Þeir sem voru sjálfmenntaðir og lærðu að skrifa af handritum höfðu sennilega eldri skrift að fyrirmynd og er því hugsanlegt að þeir hafi lært að skrifa blendingsskrift eða hálfblendingsskrift. Hvorki kansellíbotaskrift né kansellískrift virðast hins vegar hafa verið í almennri notkun. Þær koma til dæmis aldrei fram í einkabréfum og eru einnig sjaldgæfar í handritum nema í fyrirsögnum og á titilblaði, en Ásgeir Jónsson virðist í fljótu bragði vera eini íslenski skrifarinn sem notaði þessar skriftartegundir í heilum handritum á 17. öld. Þess vegna virðist erfitt að hugsa sér að honum hafi nokkurn tíma verið kennt að skrifa kansellískrift eða kansellíbotaskrift. Þótt ekki sé útilokað að Ásgeir hafi kunnað að skrifa þessar skriftartegundir á meðan hann var á Íslandi virðist sennilegra að hann hafi numið þær í Kaupmannahöfn þegar hann starfaði fyrir Árna Magnússon og var sennilega oft á heimili Bartholins. Handritið AM 588 a 4to, sem er samkvæmt Má Jónssyni (2009, 285–86) frá fyrri dvöl Ásgeirs í Kaupmannahöfn, virðist benda til þess að Ásgeir hafi ekki verið vanur kansellískrift eða kansellíbotaskrift þegar hann skrifaði handritið og þar af leiðandi að fljótaskrift hafi verið upprunaleg rithönd hans.

Þetta handrit er, samkvæmt Jónasi Kristjánssyni (1952:XXV), skrifað af tveimur skrifurum en svo þarf ekki endilega að vera. Í upphafi handritsins er síðfljótaskrift að finna en kansellískriftarhönd Ásgeirs byrjar tvímælaust á bl. 5r um miðja 10. línu (sýnishorn 9.7 í greinarlok). Hún er nokkuð öðruvísi en venjuleg kansellískrift í handritum með hans hendi. Skriftin er

nokkuð smærri og mun óreglulegri en venjuleg kansellískrift Ásgeirs en svo virðist sem hraði sé ekki eitt þeirra atriða sem ræður úrslitum um gæði skriftarinnar. Rithöndin virðist frekar óþjálfuð við þessa formlegu skrift, hraðari fljótaskriftarstafir koma oft fram, en aðrir stafir, sérstaklega *d* og *ð*, virðast vera tilraunir við nýja formgerð (sbr. sýnishorn 9.2–9.5) sem hann hefur aldrei skrifað áður. Skriftin versnar nokkuð á verso-síðu blaðsins og varla er hægt að segja að hún sé undir nokkrum áhrifum frá kansellískrift, nema að *m* og *n* eru stundum með hvössu horni hægra megin. Með þessari rithönd, sem má kalla árfljótaskrift,³⁶ heldur Ásgeir áfram til loka handritsins, en í öðru kveri minnkar skriftin dálítið (sýnishorn 9.8 í greinarlok).

Þetta nægir til þess að draga þá ályktun að þegar Ásgeir skrifaði AM 588 a 4to hafi hann verið óvanur kansellískrift eða kansellíbrotaskrift og hafi þess vegna fallið aftur inn í sína venjulega fljótaskriftarhönd. Fleira bendir einnig til þess að fyrri hluti handritsins (sýnishorn 9.6 í greinarlok), til bl. 5r, 10. línu, sé einnig með hendi Ásgeirs og skrifaður með hans venjulegu rithendi, án nokkurra áhrifa frá formlegri skrift, þó að erfitt sé að sanna það. Griporð eru notuð reglulega í fyrri hluta, en einnig á bl. 6v, 8r og 17r í síðari hluta. Þau eru öll með sömu hendi en varla er hægt að hugsa sér að skrifari fyrri hluta hafi haldið áfram að skrifa griporðin í síðari hlutanum en ekki textann.³⁷ Samsvörun er milli margra stafa í fyrri og síðari hluta handritsins og öðrum handritum með hendi Ásgeirs (*a, A, b, d, e, engilsaxneskt-f* (þ), *L, p, r, s, t, u, v, y, þ, æ*, sbr. sum dæmi á sýnishorni 9.6, 9.7 og 9.8 í greinarlok). Þá er sérkenni á háleggjum sem er að finna í fyrri hluta hið sama og einkennir mjög rithönd Ásgeirs, þ. e. klofningar og upphafsstrik. Auk þess er sams konar blek notað í öllu handritinu. Allt þetta bendir sterklega til þess að allt handritið sé með hendi Ásgeirs, þótt ekki sé hægt að sanna það.

Af þessu má því draga þá ályktun að AM 588 a 4to hafi verið fyrsta handritið sem Ásgeir Jónsson skrifaði í Kaupmannahöfn og ætla má að

36 Ekki er alltaf auðvelt að skýra muninn á milli ár- og síðfljótaskrifta en hann snýst aðallega um formgerð *e* og *r*. Einnig má nefna að svo virðist sem engilsaxneskt-*f* sé einkum að finna í árfljótaskrift en mun síður í síðfljótaskrift í íslenskum handritum. Notkun á engilsaxnesku-*f* er því mögulega hluti af skilgreiningu á muninum á milli skriftargerðanna.

37 Þar að auki er rithöndin sú sama og griporð eru skrifuð með hér og þar á spássíu í öðrum handritum m. h. Ásgeirs, t.d. í AM 505 4to, bl. 27v, 31r, 37r. Þótt hægt sé að hugsa sér að skrifari fyrri hluta AM 588 a 4to hafi haldið áfram að skrifa griporðin en ekki textann er alveg óhugsandi að hann hafi skrifað griporðin í handritum þar sem allur texti er með annarri hendi.

hann hafi byrjað með sinni venjulegu skrift, sem er síðfljótaskrift, en Árni Magnússon gert til hans kröfur um meiri vandvirkni.³⁸ Vegna þess hefur hann reynt að vanda sig betur og skrifa nýja skrift, þ.e. einhvers konar kansellískrift, en smám saman fallið aftur í sama farið og farið að nota skrift sem var að mestu hans venjulega rithönd en undir nokkrum áhrifum frá formlegri skrift og má kalla árfljótaskrift. Ef til vill má hugsa sér að þegar Ásgeir kom til Kaupmannahafnar hafi hann aðeins verið vanur að skrifa síðfljótaskrift, sem hann lærði í barnæsku, en hafi getað skrifað kansellískrift eða kansellíbrotaskrift að hluta til og skrifað þær rithendur í fyrirsögnum en ekki í heilu handriti. Þegar hann var kominn til Kaupmannahafnar gat hann náð betri tókum á formlegri skrift við starf sitt fyrir Árna á heimili Bartholins, þar sem voru bækur prentaðar með 'fraktur'-lettri og sennilega opinber skjöl og formleg bréf skrifuð með kansellískrift eða jafnvel með kansellíbrotaskrift.³⁹ Eftir þeim gat hann síðan hermt stafagerð í þeim í handritunum sem hann skrifaði síðar fyrir Árna Magnússon eða Þormóð Torfason.

Niðurstöður

Það liggur í augum uppi að frekari rannsóknir eru nauðsynlegar til að komast megi að endanlegum niðurstöðum um skrifaravenjur Ásgeirs Jónssonar. Þrátt fyrir að handritin með hinni sjaldgæfu kansellíbrotaskrift séu fá þyrfti að bera þau nákvæmlega saman við forritin sem til eru. Hið sama þyrfti einnig að gera við handritin með kansellískrift til þess að kanna nákvæmni Ásgeirs í mismunandi skriftartegundum. Í framtíðinni hyggst ég meta skrifaravenjur Ásgeirs með hliðsjón af nokkrum handritum sem skrifuð eru með báðum skriftartegundum á tilteknu tímabili.

Þó að frekari rannsóknir bíði betri tíma er hægt að draga saman nokkrar niðurstöður út frá yfirlitinu hér að framan. Ljóst er að Ásgeir Jónsson notaði nokkrar mismunandi rithendur á tuttugu ára skrifaraferli sínum. Líklegast er að hann hafi lært í barnæsku að skrifa síðfljótaskrift, eins og allir skólagengnir piltar þess tíma, en hafi e. t. v. numið kansellískrift eða

38 Einnig ber að taka eftir því að í síðari hluta er ekki aðeins um vandvirkni í skrift að ræða heldur einnig notkun fleiri banda og greining á milli *d* og *ð*. Því miður er þó ekki hægt að segja til um hvort það fylgi forritinu nákvæmlega enda forritið óþekkt.

39 Formlega kansellíbrotaskrift er að finna t. d. á blaði sem Árni endurnotaði sem seðla í handritum sínum og er úr danskri lögbók.

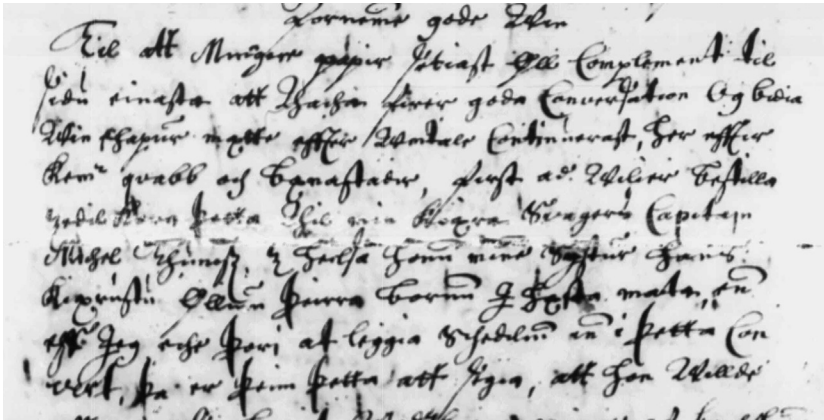
kansellíbrotaskrift einhvern tíma í upphafi atvinnuskrifaraferils síns á Íslandi. Hann virðist þó fyrst hafa náð betri tökum á þeim skriftartegundum eftir að hann fór til Danmerkur, ef til vill fyrir áhrif frá prentuðum bókum og opinberum skjölum og bréfum sem voru í kringum Ásgeir þegar hann vann fyrir Árna Magnússon.

Svo virðist sem Ásgeir hafi notað kansellíbrotaskrift sérstaklega fyrir Árna Magnússon er hann átti að taka eftirrit af skinnbókum sem Árni átti ekki von á að eignast. Annars virðist hann hafa notað kansellískrift, sem var venjuleg skrift hans eftir 1689. Áður hefur því verið haldið fram að kansellíbrotaskrift hafi verið upprunaleg rithönd Ásgeirs en það er mjög hæpið. Hins vegar virðast báðar þessar flóknu skriftartegundir hafa verið þróun á rithönd hans. Hann hefur vanist þeim á sama tíma, sem sést á því að kansellískrift hefur hann notað samhliða kansellíbrotaskrift í Kaupmannahöfn, á árunum milli 1686 og 1688, til að skrifa upp úr handritum sem Árni átti sjálfur eða átti von á að eignast. Handritin sem Ásgeir skrifaði eftir voru bæði skinnbækur og pappírshandrit.

Kansellíbrotaskrift er nokkuð hæg skrift og samhliða því að skrifa hana hafði Ásgeir sennilega meiri tíma til að fylgja forritunum í upphafi starfsferils síns. Í tímans rás og með meiri æfingu varð hann betri skrifari, eins og vænta má, og lagði þá kansellíbrotaskrift af fyrir kansellískrift, ekki síst til að spara tíma við vinnu sína hjá Þormóði Torfasyni.

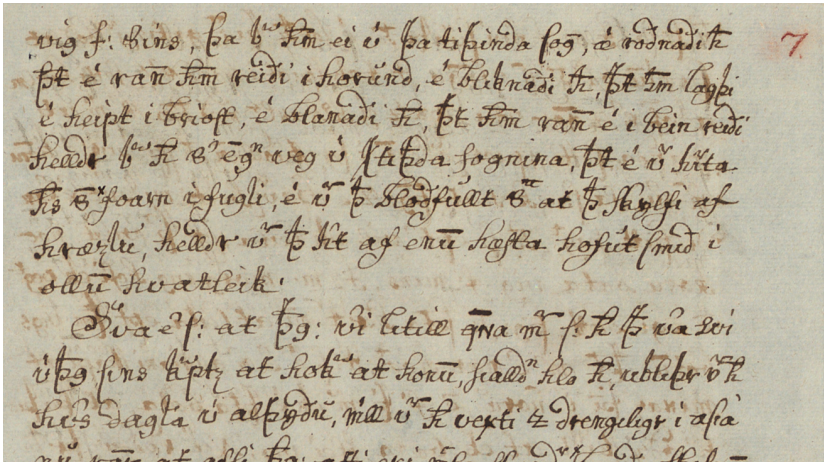
Sýnishorn af rithöndum Ásgeirs Jónssonar⁴⁰

9.1 – Árfljótaskrift

úr AM 282 fol., bl. 195r

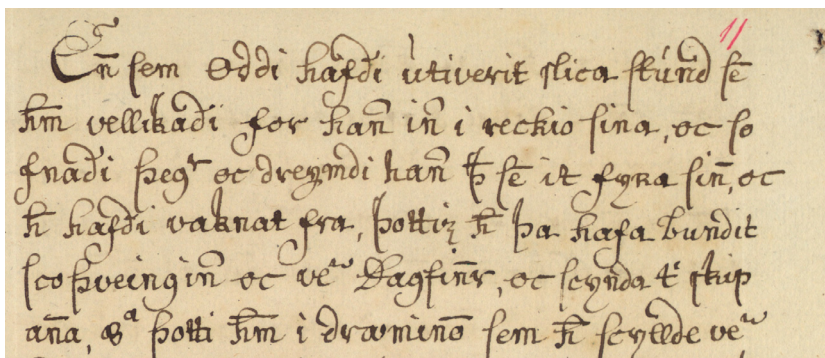
9.2 – Kansellískrift á skjótastigi

úr AM 142 fol., bl. 4r

40 Myndirnar úr handritum eru birtar með leyfi frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (AM 142 fol., AM 508, 517, 555 í og 558 a 4to) og Den arnamagnæanske samling (AM 282 fol.).

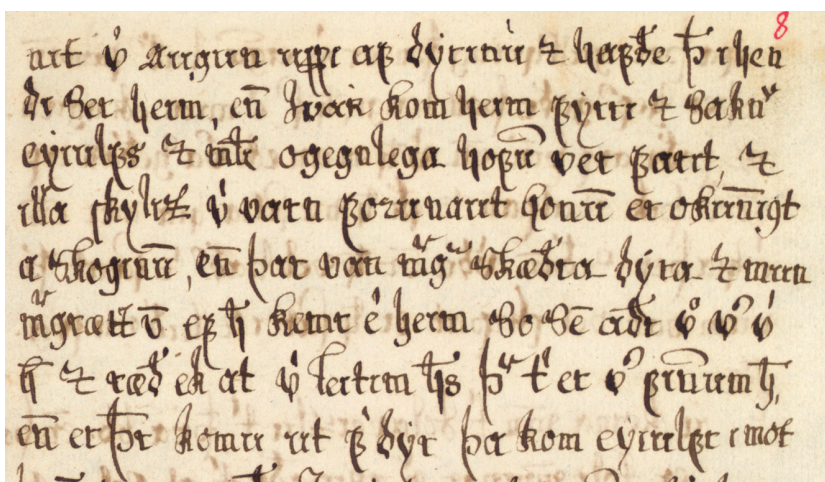
9.3 – Kansellískrift á millistigi

En sem Oddi hafði útiverit slica skúnd fe
 hm vellikadi for han in i rekkio sina, oc so
 gnadi segt oc dregndi han þe se it fagra sin, oc
 h hafði valnat fra, þottu h þa hafa bundit
 scofveingin oc veð Dagfinn, oc segnda t skip
 ana, o þotti hm i draminu sem h segnda veð

úr AM 555 i 4to, bl. 11r

9.4 – Kansellibrotaskrift á millistigi

art v angur uppi af dyrtinu z hafde þi hen
 de bet herm, en þu kom herm þyrt z baki
 eyrnar z tate ogegalega hofu vet þatt, z
 illa skylt v vata þorunnart þouu et okunnigt
 a thogruu, en þat vau mig bkaðra dyra z mra
 ingrat v ex h koma e herm þo þe aðt v v v
 h z red ea at v lertan þs þ t et v þruumt
 en et þe koma ut þ þyt þa kom eyrnar mot

úr AM 508 4to, bl. 8r

HEIMILDASKRÁ

HANDRIT

Handrit eftir safnmarki:

AM 7 fol.; AM 16 fol.; AM 45 fol.; AM 68 fol.; AM 70 fol.; AM 77 a fol.; AM 77 b fol.; AM 89 fol.; AM 132 fol.; AM 142 fol.; AM 202 f fol.; AM 282 fol.; AM 283 fol.; AM 284 fol.; AM 285 a fol.; AM 310 fol.; AM 311 fol.; AM 66 4to; AM131 4to; AM 301 4to; AM 303 4to; AM 308 4to; AM310 4to; AM 311 4to; AM 317 4to; AM 399 4to; AM 401 4to; AM 448 4to; AM 501 4to; AM 503 4to; AM 504 4to; AM 505 4to; AM 508 4to; AM 516 4to; AM 517 4to; AM 519 4to; AM 554 a 8 4to; AM555 i 4to; AM 558 a 4to; AM 559 4to; AM 566 a 4to; AM 566 b 4to; AM 773 b 4to; AM 1008 1 4to; AM 1008 2 4to; AM 1008 7 4to; GkS 1005 fol.; GkS 1008 fol.; GkS 2845 4to; Don. Var 137 4to; Thott 1768 4to; Lbs 313 4to; Lbs 1562 4to; Lbs 293 8vo; ÍB 225 4to; JS 2 fol.; JS 7 fol.; JS 435 4to; Holm. papp. fol. nr 22; NB Oslo 313 fol.; NB Oslo 371 fol.

Handrit eftir nafni:

Annáll Jóns Sigurðssonar bartschera; Bréfabækur Þormóðs Torfasonar; Bréfabók Þórðar biskups Þorlákssonar; Fagrskinna A; Fagrskinna B; Fitjaannáll; Húsafellsbók; Möðruvallabók; R; Tómasskinna; Vatnshyrna.

FRÆÐIRIT

- Alþingisbækur* = *Alþingisbækur Íslands* I–XXVII. 1912–90. Reykjavík: Sögufélag.
- AM Fortegnelse* = Kålund, Kristian (útg.) 1909. *Arne Magnussons i AM 435 A-B 4to indeholte håndskriftfortegnelser med to tilæg*. Útg. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. København: Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag.
- AM Levned* = Finnur Jónsson. 1930. *Árni Magnússons levned og skrifter* I–II. Útg. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. København: Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag.
- Bjarni Jónsson. 1949. *Íslenzkir Hafnarstúdentar*. Akureyri: BS.
- Björn K. Þórólfsson. 1925–27. *Fóstræðra saga*. København: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur.
- Brown, Michelle P. 1990. *A Guide to Western Historical Scripts from Antiquity to 1600*. London: The British Library.
- DBL XI= Engelstoft, Poul og Sven Dahl. 1937. *Dansk biografisk leksikon* XI. København: Schultz.
- Derolez, Albert. 2003. *The Palaeography of Gothic Manuscript Books: From the Twelfth to the Early Sixteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Finnur Jónsson (útg.). 1902–03. *Fagrskinna, Nóregs kononga tal*. København: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2001. „Leiðbeningar Árna Magnússonar.“ *Gripla* XII:95–124.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2002. „Skrift.“ *Handritin, ritgerðir um íslensk miðaldahandrit, sögu þeirra og áhrif*, ritstj. Gísli Sigurðsson og Vésteinn Ólason. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 63–71.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2007. *Sýnisbók íslenskrar skriftar* (2. útg.). Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- Gumbert, J.P. 1974. *Die Utrechter Karthäuser und ihre Bücher um frühen fünfzehnten Jahrhundert*. Leiden.
- Hagland, Jan Ragnar. 2002. „Om skrifarane hos Thormod Torfæus på Stangeland.“ *Tormod Torfæus, Karmøyseminaret 2002*, ritstj. Aud Irene Jacobsen et al. Karmøy: Karmøy Kommune, 33–49.
- Johnsen, Oscar A. og Jón Helgason (útg.). 1941. *Saga Ólafs konungs hins helga = Den store saga om Olav den hellige*. Útg. Kjeldeskriftfondet. Oslo.
- Jón Helgason (útg.). 1938–78. *Biskupa sögur*. I–II. (Editiones Arnarnagæanæ A 13). København: C.A. Reitzels Forlag.
- Jónas Kristjánsson (útg.). 1952. *Valla-Ljóts saga*. København: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur.
- Jónas Kristjánsson (útg.). 1966. *Svarfdelasaga*. Reykjavík: Handritastofnun Íslands.
- Jónas Kristjánsson. 1972. *Um Fóstbræðrasögu*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 2007. *The Lost Vellum Kringla*. (Bibliotheca Arnarnagæana 44). Hafnia: C.A. Reitzels Forlag.
- Kroman, Erik Jørgensen. 1964. *Skriftens Historie i Danmark fra Reformationstiden til Nutiden. Andet Oplag*. Viborg: Dansk historisk Fællesforening.
- Kålund, Kristian. 1889–94. *Katalog over den Arnarnagæanske håndskriftsamling I–II*. Útg. Kommissionen for det Arnarnagæanske Legat. København: Gyldendalske boghandel.
- Kålund, Kristian (útg.). 1916. *Arne Magnusson: brevveksling med Torfæus (Þormóður Torfason)*, útg. Kommissionen for det Arnarnagæanske Legat. København: Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag.
- Kålund, Kristian og Finnur Jónsson (útg.). 1920. *Arne Magnusson: private brevveksling*, útg. Kommissionen for det Arnarnagæanske Legat. København: Gyldendalske boghandel – Nordisk forlag.
- Lieftinck, Gerard Isaac. 1954. „Pour une nomenclature de l'écriture livresque de la période dite gothique.“ *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XVIe siècle. Premier colloque international de paléographie latine. Paris, 28–30 avril 1953*. Paris, 15–34.
- Loth, Agnete (útg.). 1960a. *Membrana regia deperdita*. (Editiones Arnarnagæanæ A 5). København: C.A. Reitzels forlag.

- Loth, Agnete. 1960b. Om nogle af Ásgeir Jónssons håndskrifter. *Opuscula*. I, Bibliotheca Arnamagnæana 20:207–212. Hafniæ: Ejnar Munksgaard.
- Magnús Ketilsson (útg.). 1776–87. *Kongelige Allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. I–III. Hrappsøe.
- Már Jónsson. 1997. „Scribal inexactitude and scholarly misunderstanding: A contribution to the study of Vatnshyrna.“ *Freyas Psalter: en psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen*, ritstj. Bergljót S. Kristjánsdóttir, Peter Springborg, Britta Olrik Frederiksen og Aðalsteinn Eyþórsson. Det Arnamagnæanske Institut, København: 119–126.
- Már Jónsson. 1998. *Árni Magnússon, ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning.
- Már Jónsson. 2009. „Skrifarinn Ásgeir Jónsson frá Gullberastöðum í Lundarreykjadal.“ *Heimtur: ritgerðir til heiðurs Gunnari Karlssyni sjötugum*, ritstj. Guðmundur Jónsson, Helgi Skúli Kjartansson og Vésteinn Ólason. Reykjavík: Mál og menning, 282–311.
- Már Jónsson & Gunnar Örn Hannesson (útg.) 2008. *Eftir skyldu míns embættis, prestastefnudómar Þórðar biskups Þorlákssonar árin 1675–1697*. (Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 13). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Ólafur Halldórsson (útg.). 1958–2000. *Ólafs saga Tryggvasonar en mesta* I–III. (Editiones Arnamagnæane A 1–3). København: Ejnar Munksgaard.
- Ólafur Halldórsson. 1964. „Nokkrar spássiugreinar í pappírshandritum frá 17. öld, runnar frá skinnhandriti af Orkneyinga sögu.“ *Skírnir* CXXXVIII: 131–155.
- Ólafur Halldórsson. 1999. „Már Jónsson, Árni Magnússon. Ævisaga.“ *Saga* XXXVI: 244–51, ritfregnir.
- Páll Eggert Ólason. 1918–1937. *Skrá um handritasöfn Landbókasafnsins*. I–III. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands.
- Páll Eggert Ólason. 1948–52. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstíma til ársloka 1940* I–V. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Salmon. *Konv. Leks.* = Blangstrup, Chr., Johs. Bröndum-Nielsen og Palle Raunkjær. *Salmonsens Konversations leksikon* I–XIX (2. udgave). København: Schultz.
- Seelow, Hubert. 1977. Ásgeir Jónsson und seine ‘membranagtige’ Frakturschrift. *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, ritstj. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, II:658–664.
- Seelow, Hubert (útg.). 1981. *Hálfs saga ok Hálfsrekka*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- Stéfán Karlsson. 1970a. „Resenshandrit.“ *Opuscula* IV, Bibliotheca Arnamagnæana 30:269–278. Hafniæ: Ejnar Munksgaard.
- Stéfán Karlsson. 1970b. „Um Vatnshyrnu.“ *Opuscula* IV, Bibliotheca Arnamagnæana 30:279–303. [Endurpr. í *Stafrókum*, bls. 336–357].
- Stéfán Karlsson (útg.). 1983. *Guðmundar sögur biskups. I. Ævi Guðmundar biskups, Guðmundar saga A*. (Editiones Arnamagnæanæ B 6). København: C.A. Reitzels Forlag.

- Stefán Karlsson. 2000. *Stafrókar: ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmali hans 2. desember 1998*, ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- Sýslumannaæfir* = Bogi Benediktsson. 1889–1932. *Sýslumannaæfir* I–V. Með skýringum og viðaukum eftir Jón Pétursson og Hannes Þorsteinsson. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Verri, Giovanni. 2007. *Nokkur óþekkt handrit Hrafnagaldurs Óðins / Forspjallsljóðs*. [Ritgerð til BA prófs við HÍ í íslensku fyrir erlenda stúdenta].
- Pórunn Blöndal. 1992. Skrifarinn Ásgeir Jónsson og uppskrift hans af Kormáks sögu. [Námsritgerð]
- Æfir III* = Hannes Þorsteinsson. *Æfir lærðra manna*, 3. bindi. Handrit í 68 bindum í Þjóðskjalasafni Íslands.

SUMMARY

About Ásgeir Jónsson's calligraphies: Some palaeographical remarks

Keywords: Ásgeir Jónsson, palaeography, academic scribal work, 17th century scribes

Ásgeir Jónsson, scribe to Árni Magnússon and Þormóður Torfæus, was the most productive Icelandic scribe of the 17th century. During his long career he employed different calligraphic styles, and the question arises as to the reason behind it. According to Agnete Loth, Ásgeir Jónsson employed a cursive hand in Torfæus' letters and in a few saga manuscripts, a pseudo-fractura hand in most manuscripts and a third hand, a more 'parchment-like' fractura, in 18 manuscripts.

New trends in palaeography call for more objectivity in the subdivision of Gothic script into different categories, and therefore a need emerges to redefine Ásgeir Jónsson's scripts. According to Lieftinck's system (with Derolez's adjustment), Ásgeir wrote two scripts, a cursiva hand in the letters and a semi-hybrida in the manuscripts. The latter can be very different from manuscript to manuscript. We need to develop further Lieftinck's system to accommodate the variety of hands in post-reformation Icelandic manuscripts. According to this further development, Ásgeir Jónsson's calligraphy in the saga manuscripts can be divided into a chancery-script (*kansellískrift*) that he used in most manuscripts and a chancery-fractura (*kansellibrotaskrift*) in the aforementioned 18 manuscripts (and a few more).

Loth proposed that Ásgeir Jónsson used the chancery-fractura to transcribe parchment manuscripts, and the other chancery-script would therefore have been used when transcribing from paper manuscripts. This seems to be incorrect, as Seelow proposed. However, Seelow and Loth assumed that the most formal script was his original, while the less formal chancery-script was supposed to be a later

development. This also appears to be incorrect, as Stefán Karlsson demonstrated that he used both scripts in his Copenhagen years between 1686 and 1688. It seems rather that he used the chancery-fractura when transcribing for Árni Magnússon from manuscripts that the collector had little hope to own, otherwise Ásgeir would use the quicker chancery-script. The question of accuracy with one script or the other has not been addressed here, but it seems likely that at least at the beginning of his career in Denmark the slower chancery-fractura could have given him more time to follow the orthography of the original in his copy; increasingly after 1689 he abandoned this script in favour of the quicker one.

Though one might assume that the letters written for Torfæus show his natural calligraphy, it should be noted that the script in the four letter-volumes is somewhat influenced by the manuscript hands, as the letters were written after 1688, when he was used to the more formal scripts. One manuscript datable to 1686–88 shows the passage from a cursive hand to Ásgeir's less formal chancery-hand, and a very untrained one at that. Previously it has been proposed that the first hand was not Ásgeir's, but it seems possible that the first pages were written in his natural handwriting, and that he was then requested to write in a clearer hand.

Giovanni Verri
Ægisíðu 82
107 Reykjavík
giv2@hi.is